

Diskurzivna teorija o pravu

Predavanje, pod naslovom «Diskurzivna teorija o pravu», bavi se pitanjem, kako su kompleksni problemi odnosa deliberativne demokratije i proceduralni načini donošenja i ozbiljenja pravnih normi tematizirani u okvirima diskurzivne teorije o pravu. Jürgen Habermas razmatra ovu problematiku sa osvrtom na funkcionalni odnos između kontrole političke moći i aspekata institucionalne legitimnosti. Rezultati rekonstrukcije diskurzivne argumentacije kod raspravljanja problematike nastanka i ozbiljenja pravnih normi bit će ovdje obuhvaćeni u dva pokušaja: prije svega bit će preduzet pokušaj, da se razvije kritičko vrednovanje (re)produkcije normi kroz paradigmu diskurzivne komunikacije. Nakon toga, će funkcionalni i eksplikacijski sklopovi nastanka i pribavljanja normativne legitimnosti, koja nastaje kao konsens opštih interesa, biti dovedeni u korelaciju sa institucionalnom strukturom političkog sustava modernog društva.

Ključne riječi: donošenje i primjena normi, komunikativni uticaj, politička moć, politička javnost, normativna legitimnost, deliberativna demokratija;

Diskurzivna konceptualizacija pravnih normi, moći i vlasti

Diskurzivna shvatanja geneze političke i komunikativne moći razvija Jürgen Habermas u raspravama sa obje klasične teorijske pozicije u sociologiji - Max Weber i Karl Marx. U pozivanju na Max Weber formuliše Jürgen Habermas političku vlast kao «šansu, da se za jednu naredbu (zapovijed) određenog sadržaja pronađe poslušnost kod odnosnih aktera» (Weber, 1989: 28), tako da se politička vlast pretpostavlja samo kod poslušnosti, zapovijedi odnosno subordinaciji akterima političke moći/vlasti. Isto tako, kao Max Weber polazi i Jürgen Habermas od toga da su se evolutivno izoblikovale različite forme vlasti i potom, jedna od druge odvojile, zbog čega se naprimjer može razlikovati između harizmatičke i racionalne vlasti. Za demokratsko društvo je karakteristično to da su nedemokratske forme vlasti uklonjene i politička vlast naprotiv gotovo anonimizirana i depersonalizirana. Naredbodavna moć je preuzeta u pozitivne zakonske pravne propise. Naredbe poprimaju formu zakona, čija se funkcija sastoji u tome, da se dužnosti djelovanja ugovorno određuju i pravne norme čvrsto etabliraju. Svakako, ne znači racionalizacija političke vlasti u prelazu od personalne, naredbodavne vlasti, prema vladavini zakona još i ukidanje političke vlasti kao strukturalno asimetrične distribucije nepravednih mogućnosti zadovoljenja potreba i pristupa resursima, kada su naredbe date u formi pravnih normi (Bonacker, 199: 202). Polazeći od ove premise Jürgen Habermas se u 70-tim godinama prošlog stoljeća vraća ka Karl Marx i argumentativno eksplicira fenomen vlasti kao posljedicu nejednake distribucije institucionalne moći: a) «Dok nivo razvoja produktivnih snaga, svedeno kakav oblik saobraćanja postoji, ne dozvoljava prisvajanje kroz rad viška vrijednosti, neizbježna je relativno egalitarna raspodjela šansi zadovoljavanja potreba i time jedna asimetrična raspodjela normativne moći nije vjerovatna. b) Odmah kada stepen produktivnih snaga dozvoljava prisvajanje kroz rad viška vrijednosti, bez toga da uslovi oskudice budu suspendirani, nije dugotrajnije za očekivati jednu relativno jednaku raspodjelu mogućnosti zadovoljavanja potreba, odnosno asimetrična raspodjela normativne moći (nastanak vlasti) postaje vjerovatnom. c) Odmah kada razvojni stepen produktivnih snaga dozvoljava prisvajanje kroz rad jednog obilja vrijednosti, koje uslove oskudice dokida, tada egalitarna raspodjela normativne moći niti je neizbježna niti je isključena - *dokidanje vlasti klasa istorijski je moguće.*» (Habermas, 1971: 278). Vlast zakona u modernim društvima Jürgen Habermas objašnjava kao institucionaliziranu asimetriju distribucije normativne moći. Konflikti oko faktičkog važenja normi doživljavaju se u društvu kao političke borbe oko političke moći i njenih resursa, koja vršenje političke vlasti legitimira kroz norme. Svakako nude Karl Marx i Max Weber karakteristično shvatanje ne samo za racionalitet moderne vlasti, nego i za vršenje političke moći i za legitimaciju normi. Prije svega, Max Weber ukazao je na to, da politička vlast treba biti legitimna, tako da subordinirani vjeruju u nužnost asimetrične distribucije moći i njenih resursa, i da se stvarno pokoravaju

naredbodavnoj prisili. On je shvatanja, da racionalnu vlast zato treba poslušati, jer su potčinjeni zbog pravednosti vršenja političke moći uvjereni u legitimnost asimetrične distribucije moći i pristupa resursima (Bonacker, 1998: 203). Za jedno diskurzivno formulisanje pojma vlasti ovo prema Jürgen Habermas znači, «da u prvom slučaju jedna vlast biva pojmljena kao legitimna, kada su ispunjena najmanje dva uslova: a) normativni poredak mora biti pozitivno postavljen, i b) akteri prava moraju vjerovati u njegov legalitet, odnosno u formalno korektan postupak stvaranja i primjene prava. Tada se vjerovanje u legitimnost sublimira u vjerovanje u legalitet: dovoljno je pozivanje na legalno nastajanje jedne odluke.» (Habermas, 1973b: 134). Jürgen Habermas kroz diskurzivnu teoriju o racionalnosti moderne vlasti želi biti u stanju osnovu važenja moderne političke vlasti rekonstruisati kroz uslove važenja normi i time pokazati, da se vjerovanje u legitimnost može fundirati ne samo na legalitetu normativno zasnovane procedure, nego isto tako da proces potrebuje jednu legitimnost, koja ne proizilazi iz njega sama. Na ovom mjestu on nudi jedan bliži kriterijum za provjeru legitimiteta: «Legalitet može tada i samo tada stvoriti legitimnost, kada razlozi za to mogu biti dati, da određene formalne procedure pod određenim institucionalnim uslovima ispunjavaju materijalne zahtjeve za pravednošću.» (Ibid. 137). Dakle, radi se, pri tome, o rekonstrukciji legitimnog važenja normi i načina njihovog nastanka. Kako treba biti stvorena jedna procedura, sa tim da ona producira, objašnjava i priznaje legitimno važeće norme, dakle omogući uvid u valjanost normi? Da bi došao do plauzibilnog odgovora na dato pitanje, Jürgen Habermas pokušava tačnije odrediti genezu same norme: norma ima obavezan karakter, jer ona nastupa sa zahtjevom za važenje, koji može u spornom slučaju biti održan. Proces objašnjenja normi dopušta se razlikovati od primjene normi i sa tim povezano vršenje političke/komunikativne moći. Razlikovanje između objašnjenja normi i primjene normi od fundamentalnog je značenja za legitimnost političke/komunikativne moći, jer je politička moć samo tada legitimna, kada su norme objašnjive, kada postoji socijalni prostor za argumentativnu diskusiju, kao i ispunjenje zahtjeva za važenje normi, ali koji ne prelazi u sferu vršenja političke moći, nego ostaje u prostoru argumentativnih rasprava o objašnjenju i primjeni normi (Bonacker, 1998: 203). Postojeća stanja stvari su po Jürgen Habermas reprezentirana kroz istinite iskaze, da «postojeće norme kroz opšte tvrdnje trebanja ili zapovijedi kod adresata normi važe kao opravdane. Da jedna norma ima idealno važenje, znači: da ona zavređuje saglasnost svih odnosnih aktera, jer ona regulira probleme djelovanja u njihovom zajedničkom interesu. Da jedna norma faktički postoji, znači naprotiv: zahtjev za važenjem, sa kojim ona nastupa, a koji je priznat od adresata norme, i ovo intersubjektivno priznanje normi objašnjava socijalno važenje norme.» (Habermas, 1995a: 132). Vršenje političke moći se legitimira zakonima, koji proizilaze iz diskurzivnog procesa oblikovanja normi. Pretpostavke za to su institucionalizacija procedura i komunikacijskih uslova. Jürgen Habermas od prava i političkog poretka kao institucija legitimnosti očekuje jednu povratnu vezu sa procesima oblikovanja normi i vrijednosti. Zasebna pozicija prava rezultira se, za njega iz toga, da se pravni sistem niti samo životnom svijetu niti samo sistemima (politika i ekonomija) može svrstati, nego je pravo umjesto toga sa oba subpodručja usko povezano, dakle, s jedne strane stvara pravo za sisteme (administrativno politički kompleks i ekonomski sistem) jedan pravni okvir i s druge strane, unutar životnog svijeta ostvaruje konfliktno svađajuće, i s tim socijalno integrativne rezultate.

Gore opisana razlika između dokazivanja norme i njene primjene, kao i njenog socijalnog važenja, kod Jürgen Habermas determinira interno diferenciranje pojma instutucionalne/političke moći. S jedne strane politička je moć u smislu, od Max Weber, Karl Marx i Niklas Luhmann, pojmljena kao šansa, da se kolektivno obavezujuće odluke donose i vlast vrši u smislu usvajanja zakona (Anter, 2012: 121). Politička moć tada bi bila vezana za pozicije i institucije, tim da bi ona bila izborena pod uslovima političkog pluralizma i konkurencije političkih aktera. Vršenje takve političke moći u pozicijama vlasti označava Jürgen Habermas u odnosu na politički sistem kao administrativnu moć. S druge strane, u oslanjanju na Hannah Arendt, ostaje primjena administrativne moći u političkim procesima odlučivanja upućena na procese obrazloženja, koji moć trebaju legitimirati (Schäfer, 1993: 33). Naprijed diskutovane komunikacijske i administrativne forme moći ukrštavaju se međusobno; u centru se nalazi politički sistem djelovanja sa njemu pripisanom moći. S jedne strane, vrše socijalna kao i

komunikacijska moć utjecaj na politički subsistem, s druge strane, politička moć raspolaže uticajem na implementaciju kolektivno obavezujućih odluka. Strategijskom djelovanju čistog vršenja moći stoji nasuprot komunikativno djelovanje sa obrazloženjem normi, koje Jürgen Habermas označava kao komunikativna moć. Sa tim pojam moći obuhvata kod Habermasa s jedne strane egalitarne i javne procese obrazloženja normi i procese legitimnog važenja normi, i s druge strane «faktičko važenje jedne norme kroz korištenje administrativne moći, koja je u toku političkih odluka definiše kao očekivanu sigurnost sa instrumentima prava.» (Bonacker, 1998: 203). Pored toga, jasno je iz prikazane topologije Jürgen Habermas koncepta jedne teorije moći, da Jürgen Habermas moć kao odlučujući izdiferencirani medij subordinira subsistemu političkog upravljanja. Sa ovom subordinacijom moći povezuje se konzistentno sistemsko teorijsko obrazloženje upravljačkih medija, tako što vršenje moći kao «negativna prijetnja sankcijama» na djelatnu situaciju jednog aktera, biva razlikovano od pozitivno vrednovanog «djelovanja kroz ubjeđenje» ili «uticaj» (Greven, 1991: 232). Ovo subordiniranje treba, prema Jürgen Habermas vlastitoj procjeni biti pripisano teleološkom modelu djelovanja, kod koga su socijalni akteri djelovanja, u ovom slučaju nosioci pozicija moći «usmjereni u svakom slučaju na vlastiti uspjeh, ali ne i na razumijevanje.» (Habermas, 1991: 229). U njegovim ranijim diskusijama o teoriji moći kod Hannah Arendt odvaja on sebe, upravo od jednog tako isključivo teleološkog modela djelovanja i kritikuje saglasno tome, poznatu definiciju Max Weber kako slijedi: «Temeljni fenomen moći nije u instrumentalizaciji tuđe volje za sopstvene svrhe, nego u formiranju komunitarne volje u jednoj na razumijevanje usmjerenoj komunikaciji.» (Ibid, 230). U rezultatu njegove iscrpne rasprave i kritike teorije Hannah Arendt tada Jürgen Habermas zaključuje: «Komunikativna produkcija moći i strategijsko nadmetanje oko političke moći dopuštaju se komunikativno teorijski obuhvatiti; ali za vršenje legitimne moći strukture djelovanja, preko kojih se to dešava, nisu bitne. Legitimna moć dozvoljava nosiocima pozicija vlasti, da donose obavezujuće odluke. Ova primjena moći je interesantna prije pod sistemsko teorijskim nego pod djelatno teorijskim gledištima.» (Ibid., 232). Ovdje se pojavljuje metodološko sistemski obrazložena dihotomija *teorije sistema* i *teorije djelovanja*, sa rezultatom, da pojam moći već ovdje biva primijenjen u dvije različite dimenzije, koje dakako u ovom ranom konceptu još kod diskusije pojma vezane ostaju jedna za drugu: a jedne strane komunikacijska interakcija produkcije moći i ovdje već postojeće shvatanje moći kao sposobnosti političkog sistema (tako u kasnijem vlastitom shvatanju jedna sistemski orijentirana teorija djelovanja), koji kroz kolektivno obavezne odluke može iznuditi društveno priznanje i implementaciju. Već u poziciji ovog ranog razlikovanja kroz dvostruko dimenzioniranje pojma moći pojavljuje se problem, da dimenzija komunikativno produkovane moći pomoću komunitarnih uvjerenja a priori ostaje ekskludirana iz endogenog područja interakcija političkog subsistema; umjesto toga polazi se od fikcije, da su sva djelovanja u ovom sistemu, dakle isto tako koja se odnose na moć, kordinirana kroz teleološko instrumentalni racionalitet. Sa tim zaključuje Habermas iz razloga teorijsko sistemskih određivanja, da bi komunikativni procesi stvaranja moći mogli biti posebno značajni za endogene sfere političkog subsistema (Greven, 1991: 233).

U svojoj studiji iz 90-tih godina prošlog stoljeća pod naslovom «Faktičnost i važenje» Jürgen Habermas daje više prostora pojmu komunikativne moći. Kako sam već apostrofirao, ovdje se nalazi izvorno tematiziranje procesa oblikovanja moći i legitimizacije normi unutar «institucionalnog poretka životnog svijeta.» Ali, sa stajališta generalizacije dovoljnih resursa legitimnosti, npr. lojalitet, koji može biti pojmljen kao legitimiziranje političke prakse odlučivanja i uprave, moglo bi se unutar jedne takve teorije govoriti još o autohtonom procesu generiranja normi i prava iz «životnog svijeta», jedan proces, koji je svakako na teoriji imanentnim kriterijima čisto instrumentalno usmjeren na to, da administrativno politički kompleks odlučivanja opskrbi sa dovoljnim resursima legitimnosti. Komunikativna moć nastaje kroz uticaj aktera civilnog društva, koji mogu u političkoj javnosti u najboljem slučaju zadobiti uticaj, ali, ne i političku moć vršiti. Uticaj jednog više ili manje diskurzivnog, u javnim kontroverzama produkovanog javnog mnijenja sigurno je empirijska veličina, koja nešto može pokrenuti.

Deliberativni mehanizmi objašnjenja normi

Deliberativno obrazloženje normi može se osigurati samo pod uslovima, da se djelatni akteri distanciraju od jednog strategijskog orijentiranja na uspijeh, kako je on za vršenje političke moći karakterističan, i sebe mnogo više posvete razumijevanju važenja normi. Ovom procesu korespondiraju dva različita područja djelovanja: «Kada djelatni akteri stvaraju norme, oni se kreću uvijek u strategijskom kontekstu političkog ili ekonomskog sustava sa njihovim medijima upravljanja, administrativne moći i novca; da bi norme obrazložili, djelatni akteri trebaju napustiti ovaj strategijski kontekst i sebe odnositi na intersubjektivno dijeljiv životni svijet.» (Bonacker, 1998: 204). Zahtjev za legitimno važenje normi i procesi ispunjenja jednog zahtjeva za važenje, koji je sa normom povezan, odnose se na životnosvjetske procese razumijevanja unutar praktičnog diskursa, iz kojih se rezultiraju uslovi za opravdavanje normi (Ibid. 205). Što se ovih procesa tiče, Jürgen Habermas ukazuje na to: govoru imanentan zahtjev razumnog važenja, (Habermas, 1995a: 151) čime on tvrdi, «da su norme kao praktična pitanja slične teorijskim pitanjima, naime istinitosno sposobne, i da zbog toga postoje kriteriji za oblikovanje procedure obrazlaganja norme.» (Bonacker, 1998: 204). Kog toga, «medijum, u kome hipotetički može biti provjereno,» - tako piše Jürgen Habermas - «da li jedna norma djelovanja, bilo ona sada faktički priznata ili ne, može biti nepristrasno opravdana, praktični je diskurs, dakle forma argumentacije, u kojoj zahtjevi za normativnu istinitost postaju temom.» (Habermas, 1995a: 39). Saglasno tome, praktičnom diskursu pripisan je zadatak, da zahtjeve važenja kao što su valjanost, istina i istinitost djelovanja normi objasni. Za to istaknuta procedura legitimacije normi etička je argumentacija; da bi sa tim bile objašnjene pretpostavke za legitimnost normi, preuzima Jürgen Habermas rekonstrukciju očekivanja, koje sebi komunikacijski akteri trebaju uvijek obezbijediti kod stupanja u diskurse. Njemački socijalni filozof Thorsten Bonacker razlikuje pri tome dvije razine: s jedne strane posebne zahtjeve u odnosu na komunikacijske aktere, i s druge strane uslove idealne jezičke situacije; ove dvije razine zajedno uzeto oblikuju kontekstualne uslove jednog praktičnog diskursa (Bonacker, 1998: 204). Radi se kod argumentacije o jednom tipu govora (komunikacije), u kojem, kako Jürgen Habermas generalizira, «komunikacijski akteri tematiziraju sporne zahtjeve važenja i pokušavaju, ove sa argumentima ostvariti ili kritizirati. Jedan argument sadrži razloge, koji su u sistemskom načinu povezani sa zahtjevom za važenje jedne problematične izjave.» (Habermas, 1995a: 38). Praktični, od političke moći slobodan diskurs može biti racionalno objašnjen i kritikovan, samo na osnovu argumentacije, osobito što se «racionalitet shvata kao jedna dispozicija jezički i djelatno sposobnih aktera» (Ibid. 44). Jürgen Habermas ide još dalje. On iz toga zaključuje: «da su racionalne izjave dostupne jednoj objektivnoj procjeni.» (Ibid, 44). Otuda su - na prvoj ravni - komunikacijski akteri temeljno u stanju, sudjelovati u jednom praktičnom diskursu. Svakako da zahtjeva praktični diskurs isto tako određene komunikacijske kompetencije; tako ne smije jedan jezički sposoban komunikacijski akter sebi protivriječiti; on smije samo to tvrditi, šta on drži za razumno; on smije iznijeti samo takve vrijednosne sudove i sudove dužnosti, koje bi on zastupao u svakom slučaju u sličnim situacijama; pored toga mora biti komunikacijski akter spreman za razumijevanje i biti uračunljiv. Ali, prije svega od aktera je zahtjevana kompetencija, da se pozicije svih drugih akceptiraju, jer samo tako se argumenti drugih dopuštaju stvarno shvatiti. Uslovi «idealne jezičke situacije» odnose se na sljedeće premise: svi komunikacijski akteri moraju izraziti njihova shvatanja kao i potrebe i svaku drugu tvrdnju mogu kritikovati; ne mogu se postavljati ograničenja kroz autoritet ili prisilu otuda treba vladati opšta jednakost šansi za sudjelovanje u diskursu; akter ne smije kroz unutar ili izvan diskursa vladajuću prisilu (npr., kroz pritisak odluka, vremena i autoriteta) biti sprečavan u tome, da njegovo pravo za participaciju ostvari u diskursu (Bonacker, 1998: 205).

Naprijed opisane uslove praktičnog diskursa Jürgen Habermas promatra sublimirano pod pojmom «idealne jezičke situacije». «Ja sam pokušao,» - piše Habermas - «idealnu jezičku situaciju ne kroz dimenzije personalnosti idealnog govornika, nego kroz strukturalna obilježja jedne situacije mogućeg govora karakterizirati, naime kroz simetričnu distribuciju šansi, dijalogne uloge koristiti i jezičke akte izvoditi.» (Habermas, 1971: 139). Pri tome, Jürgen Habermas pretpostavlja, da je u idealnoj jezičkoj situaciji samo govornicima (diskutantima)

dopušteno, «koji kao djelatni akteri imaju jednake šanse, da *reprezentativu* primjene: jer samo uzajamno podudaranje slobode komuniciranja u određenom slučaju individualnih izjava i dopunjena uravnoteženost blizine i daljine nude garanciju za to, da su akteri u tome, šta oni stvarno čine i misle, pred sobom i drugima transparentni i u slučaju potrebe njihove ekstra verbalne izjave mogu prevesti u semantičke. Ova uzajamnost akceptiranog samopredstavljanja implicira dalje reciprocitet očekivanog ponašanja, koji isključuje privilegiranja u smislu jednostrano obavezujućih djelatnih normi. Ova simetrija ovlaštenja i dužnosti može se ponovo garantovati samo kroz egalitarnu primjenu regulative, odnosno kroz jednaku raspodjelu šansi, naređivanja i suprotstavljanja, dopuštanja i zabrane, davanja i traženja obećanja, polaganja i zahtijevanja odgovornosti. Zajedno sa egalitarnom primjenom *komunikative* osigurava se istovremeno mogućnost, u bilo koje vrijeme izaći iz relacija komunikacijske interakcije i u diskurse, kroz provjeravanje zahtjeva važenja, stupiti.» (Ibid. 138). U jednom kasnijem tekstu skicira Jürgen Habermas moralno filozofske pretpostavke, od kojih zavisi uspjeh tako normiranog diskursa. On pretpostavlja, da kada «mi želimo o normativnim pitanjima elementarnog zajedničkog života ne kroz direktnu ili prikrivenu silu, kroz presiju, utjecaj ili kroz moć jačeg interesa, nego kroz neprisilnu uvjerenost na osnovi jednog racionalno motivisanog dogovora odlučivati, tada se moramo mi koncentrisati na krug pitanja, koja su dostupna jednoj nepristrasnoj procjeni. [...] potom mi se moramo mnogo više pitati: *šta je podjednako dobro za sve*. Ovo moralno gledište oblikuje jednu oštru, ali usku teorijsku prizmu, koja iz mase svih evaluativnih pitanja ističe takve djelatne konflikte, koji mogu biti riješeni samo sa odnosom na uopštene interese; to su pitanja pravednosti.» (Habermas, 1990a: 118). Problematika pravednosti praktičnih diskursa usmjerena je ne samo na pravednu raspodjelu dobara i resursa, mnogo više radi se isto tako o sigurnosti sloboda i nedodirljivosti ljudskog dostojanstva (Ibid. 119).

Prema tome, norma nije samo zato legitimna, jer ona kod svih aktera pronalazi saglasnost, nego i zato, jer ona izražava vjerovatnost, da ona artikulira jedan opšti na osnovi pravednosti konstruisani interes. Kasnije, u svom djelu «Faktičnost i važenje» Jürgen Habermas izlazi iz legitimacijskog zahtjeva socijalnih aktera praktičnog diskursa. Odsada, on kao dopunski kriterijum za djelatnost normi uvodi njihov, prije svega, pretpostavljen resurs važenja: «Valjane su tačno norme djelovanja, koje bi mogli svi akteri po mogućnosti odobravati kao učesnici u racionalnom diskursu.» (Habermas, 1995: 138). Ontološkoj istinitosti praktičnih pitanja prikladan model za dokazivanje norme, prema interpretaciji Thorsten Bonacker «nije odnosan na pravo odnosno procese stvaranja prava i na njihova strategijska prosuđivanja - ovo predstavlja prema, Habermas mnogo više jedno nesubordinirano skraćeno važenje normi na njihovo faktično važenje.» (Bonacker, 1998: 138). Neempirijski motivi kao interesi ili strah od sankcija, nego kod aktera komunitarno zastupana uvjerenja, da su unutar datog konteksta predložene norme moralno ispravne, objašnjavaju važenje normi (Habermas, 1973a: 140). Gore opisano se dopušta provjeriti samo u praktičnom diskursu, koji motivira prema racionalnom priznanju normi, što je u suprotnosti prema jednom strategijskom subordiniranju normama. Prikladan model mnogo je više komunikacijska zajednica djelatnih aktera, koji kao učesnici u jednom praktičnom diskursu ispituju zahtjev za važenjem normi i koji, ukoliko oni akceptiraju važenje sa razlozima, dolaze do uvjerenja, da su pod datim okolnostima norme ispravne. Racionalno motivisano priznanje normi, koje u svako vrijeme smije biti ponovo problematizovano, objašnjava zahtjev važenja normi; normativni zahtjev za važenjem ostvaruje se diskurzivno, može biti dakle ekspliciran u jednom argumentativno dostignutom konsenzusu aktera (Ibid. 144). Od komunikacijskih aktera zastupana uvjerenja, da su pod datim okolnostima predložene norme ispravne, objašnjavaju važenje normi kroz argumentativno dostignuti konsenzus.

Za rješavanje problema legitimnosti političke moći administrativno upravnog sistema ostaje otvoreno pitanje, u kakvoj formi praktični diskursi kao javni procesi razumijevanja mogu biti sa njihove strane preko normi institucionalizirani. Praktični diskursi su kao i javnost upućeni na životni svijet, jer akteri djeluju u javnosti diskurzivno odnosno komunikativno, dakle traže jedan sporazum (razumijevanje) i utoliko isto teže konsenzusu preko kritičkih zahtjeva za važenjem

norme (Bonacker, 1998: 206). Za strukturalno poimanje moderne javnosti važe naprijed u vezi sa diskursom već razmatrani kriteriji. Ustvari, ovo se očigledno odnosi samo na jedan dio javnosti. Zato Jürgen Habermas razlikuje dvije forme javnosti: *s jedne strane, manje ili više spontano političko oblikovanje mnijenja i volje i s druge strane, demokratski obuhvaćenu i regulisanu javnost.*

Jürgen Habermas razumije političku javnost uopšteno kao jedan komunikacijski networking sadržaja i stavova, dakle mišljenja, koji je interaktivno vezan kroz arene i agenture. U jednom tako izvedenom praktičnom diskursu radi se o tome, da različite interesne grupe i karteli moći artikulišu stavove prema specifičnim temama životnog svijeta; prema diskurzivnom principu mora se u jednoj neprisilnoj javnosti rezultirati konsenzus preko normi, kada ove žele zahtijevati važenje odnosno legitimnost. Zato se može isto tako tek u javnim, uopšte praktičnim diskursima rezultirati, da li važeće norme nalaze stvarno saglasnost svih komunikacijskih aktera, da li se radi, dakle, o objektivizaciji jednog opšteg interesa. U ovom smislu je politička javnost opisana isto tako kao «interakcijski sklop otkrića», u kojem društvena stanja problema bivaju opažena, indentifikovana, opisana i dalje transferirana na administrativno politički subsistem. Pod uslovima bezgraničnih komunikacijskih tokova jedne anarhične i difuzne strukture (spontane javnosti) čini se da principijelno nije dat kraj diskursa, a isto tako kada akteri često teže odlukama. Rasterećenje političke javnosti od takvog tereta odlučivanja ima za posljedicu, da učesnici u praktičnim diskursima političke javnosti vrše samo utjecaj na javno mnijenje, ali ne mogu neposredno donositi odluke (Ibid. 206).

Kroz diskurzivni postupak oblikovana idealna procedura usvajanja i interpretacije normi ima, prema Thorsten Bonacker, dvostruki smisao: s jedne strane takav je postupak principima diskursa i sa tim principu neutralnosti obavezan, tako da rezultati nisu unaprijed sigurni, nego su kontingentni; pored toga procedura ne nudi nikakve strukturalne prednosti za određena interesne aktere ili kartele moći, i svi komunikacijski akteri se obavezuju, da će pozicije svih drugih uvažavati, s tim da svi oni dostignu jedno nepristrasno procjenjivanje. S druge strane, proizilazi iz toga, da za rezultate diskursa može biti iskorišteno anticipiranje razumnosti, jer diskurzivni princip garantuje otvorenost za prigovore, kritike i razmišljanja. Prema tome, jedan dostignuti konsenzus samo je jedna privremena manifestacija stavova i zaključaka, koji u svako vrijeme mogu ponovo «pasti u vodu» (Ibid. 207). U tako struktuiranoj deliberativnoj javnosti nastaje komunikacijska moć kroz stvaranje zahtjeva za moć, koji se zasnivaju na komunitarno zastupanim shvatanjima. Ovaj proces vodi nastajanju kolektivnih mišljenja, kojima politički subsistem ne može dati prednosti. Radi se, pri tome, o svakoj sferi političkih i komunikativnih sloboda, koje trebaju biti pravno garantovane, s tim da ne dolazi do «isušivanja javnosti», koja stvara legitimnost. Dakle, norme trebaju biti generirane, prije nego što političke odluke njih oblikuju u zakonske forme, tako da pravne i moralne norme ne mogu više kroz praktične diskurse oblikovanim predstavama biti u suprotnosti (Habermas, 1995: 135). Pravo iz perspektive životnog svijeta treba tome služiti, da se životni svijet u odnosu na novac i moć treba dokazivati. Ipak, kada diferencirana društvena stanja stvari, legitimacijski relevantne vrijednosti, alternative odlučivanja i raspoloživi resursi kao i strukture moći, individuumi i funkcije normativne politike kroz praktičan diskurs postaju temom, i ako, pri tome, interakcijski sklopovi između mehanizama moći i struktura vlasti diskurzivnom principu javnosti budu podređeni, tada zadobija diskurzivna javnost preko zakonodavnih institucija institucionalizovani utjecaj na administrativno politički subsistem.

Autonomija prava, diskurzivna demokratija i komunikativna moć

Za norme koje su legitimne, to još ne znači, da one imaju isto tako i zbiljsko važenje. Diskurzivni akteri mogu, istina biti uvjereni o ispravnosti norme, ali iz toga se bezuslovno ne rezultira, da se svi drugi djelatni akteri trebaju orijentisati prema njoj. Zato potrebuje važenje jedne norme isto tako kontrafaktičko stabiliziranje očekivanja, kako njega pravo omogućava kroz spajanje sa institucionalnom politikom i normativnom moći. Na jednoj strani je pravni subsistem pri tome usmjeren na kolektivno obavezujuće odluke administrativno političkog kompleksa, a na drugoj

strani on institucionalizira medije upravljanja normativne politike kao kod moći, koga dopušta strategijska primjena administrativne moći (Ibid. 167). Upravljački medijum političke moći rasterećuje aktere od komunikativnih procesa razumijevanja i koordinira djelovanja u odnosu na političke odluke, koje se implementiraju administrativno (Habermas, 1995a: 348). Prema tome, Jürgen Habermas razumije institucionalnu politiku i upravljanje kao subsistem strategijskog djelovanja, koji organizira administrativnu moć kao državno institucionaliziranu moć. S jedne strane su ovdje anticipirane pozicijske borbe i konkurencija oko političke moći. Na drugoj strani, Jürgen Habermas želi pod pojmom administrativne moći razumjeti isto sva djelovanja, koja doprinose ispunjenju sankcijskih, organizacijskih i egzekutivnih funkcija uprave. Pod administrativnom moći dopušta se u odnosu na to razumijeti državno izvršavanje, sprovođenje i primjena pravno zakonskih normi (Honneth, 1995: 327).

Komunikativnu i administrativnu moć Jürgen Habermas ne razmatra jednu od druge odvojeno, nego iz procesa transfera komunikacijske u administrativnu moć; kada je moć već u političkoj javnosti produkovana kao komunikacijska moć i administrativno primijenjena, trebaju potom postojati institucije, u koje se moralna shvatanja građana i građanki unose u formi pravno zakonskih normi za političke odluke. Pri tome, Jürgen Habermas se veoma snažno oslanja na političku javnost kao osnovu demokratski shvaćenog oblikovanja mnijenja. Ovo poprima u jednoj deliberativnoj politici demokratskog zakonodavstva i tumačenja normi i u primjeni normi na jurističke diskurse ontologizirani oblik. Resursi komunikativnog razumijevanja kao traženje konsenzusa u idealnoj jezičkoj situaciji, čije uslove ozbiljenja obuhvata Jürgen Habermas u diskurzivnom principu, treba biti kao procedura tako institucionaliziran, da političke odluke za određivanje i sprovođenje normi već polaze od pretpostavke razuma zbog diskurzivnog oblikovanja stavova i normi. Pri tome, preuzima institucionalna politika jezik prava, jer je pravo jedan medijum, preko koga se iz jednostavnih jezičkih interakcija i izvornih solidarnih odnosa poznate strukture uzajamnog priznanja u apstraktnoj, ali obavezujućoj formi dopuštaju prenijeti na kompleksne i anonimno funkcionalne i djelatne sfere. U zakonima materijalizirane pravne norme tada su u tom pogledu izraz dogovora pravne zajednice, kada transformacija komunikativno produkovane u administrativno primijenjenu moć ima smisla, da komunikativno samorazumjevanje i samopredstavljanje pravne zajednice bude sprovedeno u političke procese odlučivanja (Bonacker, 1998: 209). Na datoj pozadini mogu se sadržajnije formulisati diskurzivno teorijska razmatranja problematike legitimnosti i važenja normi. Diskurzivna legitimnost nastaje kroz komunikacijsku moć u javnim procesima razumijevanja, koji reprezentiraju intersubjektivnu volju jedne pravne i komunikacijske zajednice, i s druge strane kroz implementaciju ove volje u demokratski obuhvaćenim procesima stvaranja i obrazlaganja normi. Legitimacijski deficiti nastaju potom kod «birokratskog isušivanja političke javnosti», tako da se Jürgen Habermas može zabrinuti, da «funkcionalni imperativi kompleksno formaliziranih sfera djelovanja prodiru u privatnu sferu i javnost, odnosno u primarno komunikativno područje sfere životnog svijeta.» (Habermas, 1995b: 477). Otuda Jürgen Habermas argumentativno formuliše da nema autonomnog prava i legitimnosti normi bez realizirane deliberativne demokratije: «Autonomija ne stiče pravni subsistem za sebe samu. Autonoman je on samo u mjeri, kako za zakonodavstvo i jurisdikciju institucionalizirane procedure garantiraju jedno nepristrasno oblikovanje mnijenja i volje i na ovaj način stvaraju pristup jednom etičnom proceduralnom racionalitetu podjednako u pravu i politici. Nema autonomnog prava bez ozbiljene demokratije.» (Habermas, 1995: 599). Zbog toga rezultat je postojanje veza i jedinstva između morala i demokratije, kao etički proceduralni racionalitet, koji se razvija u praktičnim, deliberativnim diskursima, i kao idealni princip demokratije implementiran je u institucionalnu politiku i pravo, jer institucionalna politika i pravo nisu otuda moralno neutralna djelovanja. Socijalni akteri, koji u takvim procesima diskurzivne javnosti participiraju, koordiniraju njihove djelatne posljedice i djelatne situacije kroz jezički posredovanu komunikaciju. Pozadina jezički posredovane komunikacije sastoji se iz spontano nastalih udruženja, organizacija i socijalnih pokreta, koji socijalna problemska stanja u privatnim sferama života pronalaze, preuzimaju, kondenziraju i dalje, prenose na političku javnost.

Jürgen Habermas optužuje u ovom interakcijskom sklopu «monetarizaciju i birokratizaciju svakodnevne prakse, bilo to u privatnim ili javnim životnim područjima» (Habermas, 1995b: 480) kao i u osloncu na Max Weber za «cjelovito ekskludiranje svega etičnog iz političkog rezonovanja» (Ibid. 478), kada bude pokušano, proceduru obrazloženja i primjene normi premjestiti u administrativni sistem djelovanja: «U mjeri kako ekonomski sistem životne forme privatnih individuuma i stil života komzumenata i zaposlenih podređuje njegovim imperativima, dobijaju konzumizam i individualno posjedovanje, kao i motivi uspjeha i konkurencije izražajnu snagu. Komunikativna praksa svakodnevnice jednostrano je racionalizirana u korist jednog specijalističko utilitarističkog stila; i ovo od medija inducirano preoblikovanje u svrhovito racionalne orijentacije djelovanja determiniše reakciju jednog od ovog pritiska racionaliteta rasterećenog hedonizma. Kao što je privatna sfera od ekonomskog subsistema, tako je javnost kontrolisana i oslabljena od administrativno upravnog subsistema. Birokratska kontrola preko funkcije moći i 'isušivanje' spontanih procesa oblikovanja volje i mnijenja proširuje s jedne strane slobodu kretanja za plansko mobiliziranje masovne lojalnosti i olakšava s druge strane, odvajanje političkih odluka od legitimacijskih resursa iz identitetsko oblikovanih, konkretnih interakcijskih veza unutar životnog svijeta. U mjeri, kako se ove tendencije sprovode, nastaje od Max Weber stilizirana slika jedne legalne vlasti, koja praktična pitanja redefiniše u tehnička i odbacuje zahtjeve za materijalnom pravednošću sa pozitivističkom uputom na legitimnost kroz proceduru.» (Ibid. 480). Osamostaljene političko administrativnog kompleksa nasuprot životnom svijetu može biti, samo otuda, onemogućeno, da političko parlamentarni kompleks ostaje usidren u životnosvjetskom kontekstu. Ipak, ponajviše, on ostaje prema životnom svijetu osamostaljen. Legitimna vlast, isto kod asimetrične distribucije političke moći i njenih resursa i saglasno tome kod nejednake raspodjele šansi stvaranja normi, upravo je zbog toga upućena na demokratsku javnost civilnog društva, s tim da se članovi društva neometano kao u okviru diskurzivnog principa bez utjecaja vlasti mogu sporazumjeti o njihovim potrebama i predstavama morala. (Bonacker, 1998: 209). Razumijevanje je diskurzivan proces traženja saglasnosti među jezički i djelatno sposobnim akterima. Ono se razlikuje ne samo od kolektivnog oduševljenja, nego isto od jedne samo faktički egzistentne saglasnosti. Uslijed jedne propozicionalno diferencirane jezičke strukture ne može razumijevanje biti inducirano samo kroz vanjski uticaj, nego treba njegov sadržaj kao važeći biti akceptiran od djelatnih aktera.

Rezultati pokušaja diskurzivne rekonstrukcije problema legitimnog i zbiljskog važenja normi u sociološkoj teoriji od Jürgen Habermas bit će obuhvaćeni u tri teze: deliberativna demokratija se shvata kao jedna, prema proceduralnim načinima i idealnoj jezičkoj situaciji konstruisana interakcijska struktura usvajanja i obrazlaganja normi, čija obuhvatnost proizilazi iz sklopa komunikativnog djelovanja i zahtijeva za važenjem i koja figurira kao normativni princip praktičnog diskursa. Pretpostavka za ozbiljenje naprijed opisanog koncepta donošenja i interpretacije normi je vitalna, demokratski pojmljena politička javnost. Diskurzivna javnost kao i civilno društvo raspolažu sa moći samo u smislu utjecaja, savjetovanja i stvaranja zaključaka. Da bi diskurzivna javnost ostvarila njene ciljeve, ona treba priključak na političko parlamentarni kompleks.

Dalje, moderna politička vlast se opisuje kao interakcijski mehanizam, u kojem legitimni poredak kao vladavina zakona korespondira sa legitimnošću kao institucionalizacijom deliberativne javnosti i komunikacijskih sloboda. Samo na demokratskoj političkoj javnosti bazirana demokratija može stvorene norme prethodno obrazložiti ili iste u procesu uticaja interesnih aktera interpretirati kao nepravedne. Demokratija, koja u sebi inkludira pojam deliberativne politike, treba stvoriti pravno osigurane komunikativne mogućnosti, da u okviru intersubjektivnih deliberativnih procesa razumijevanja segmenti životnog svijeta/adresati normi mogu imati uticaj na institucionalne procedure usvajanja i donošenja normi kroz praktični diskurs. Jürgen Habermas je analizirao legitimacijske procese normi i reproduktivne mehanizme moći u kontekstu «idealne jezičke situacije» i praktičnog diskursa. Pri tome, on se distancira od pravnog pozitivizma, koji naglašava autonomiju i zatvorenost pravnog subsistema, i koji je prema izvanpravnim principima nepropustan i prije svega, apostrofira funkciju očekivanog stabiliziranja na prvom mjestu. Pravni pozitivizam nije više, pri tome, na

legitimnost primjene prava i pravnih odluka, nego, umjesto toga, na legalitet, dakle usmjeren na korektnu proceduralne procese primjene normi.

Na kraju, diskurzivne procedure donošenja i obrazlaganja normi omogućavaju svaku za moderno društvo imanentnu autonomnost prava, jer za pravni subsistem institucionalizovane procedure praktičnog diskursa osiguravaju demokratsko oblikovanje normi i njihovu legitimnost. Iz rada se može zaključiti da zapravo ne postoji legitimna institucionalna politika bez diskurzivnog oblikovanja normi i njihovog važenja i ne bi trebala postojati institucionalizovana moć administrativno političkog kompleksa bez komunikativne moći djelatnih aktera diskursa. Otuda Jürgen Habermas napušta teorije, kod kojih se usvajanje i sprovođenje normi vezuje za aktere ili kolektivne aktere i umjesto toga, on formuliše diskurzivni pristup prema temi legitimnosti normi i njihovom važenju, koji je opisan kroz diskurzivnu rekonstrukciju pretpostavki legitimnog poretka donošenja i interpretacije normi i idealnu jezičku situaciju.

Literatura:

Andreas Anter, Theorien der Macht zur Einföhrung, Junius, Hamburg, 2012.

Axel Honneth, Kritik der Macht: Reflexionsstufen einer kritischen Gesellschaftstheorie, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1995.

Gert Schäfer, Macht und öffentliche Freiheit: Studien zu Hannah Arendt, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1993.

Michael Th. Greven, Macht und Politik in der „Theorie des kommunikativen Handelns,“ von Jürgen Habermas, in, Michael Th. Greven (Hrsg.), Macht in der Demokratie: Denkanstöße zur Wiederbelebung einer klassischen Frage in der zeitgenössischen politischen Theorie, Nomos, Baden-Baden, 1991, 229-253.

Max Weber, Gesammelte politische Schriften, Mohr, Tübingen, 1989.

Jürgen Habermas, Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie - Was leistet die Systemforschung? Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1971.

Jürgen Habermas, Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1973a.

Jürgen Habermas, Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1973b.

Jürgen Habermas, Philosophisch-politische Profile, Suhrkamp, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1981.

Jürgen Habermas, Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1983.

Jürgen Habermas, Nachmetaphysisches Denken. Philosophische Aufsätze, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1988.

Jürgen Habermas, Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zur einen Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft. Mit einem Vorwort zur Neuauflage 1990. 4 Auflage, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1990.

Jürgen Habermas, Die nachholende Revolution. Kleine Politische Schriften VII, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1990a.

Jürgen Habermas, Faktizität und Geltung; Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaates, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1995.

Jürgen Habermas, Theorie des kommunikativen Handelns. Bd. 1. Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung, Suhrkamp, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1995a.

Jürgen Habermas, Theorie des kommunikativen Handelns. Bd. 2. Kritik der funktionalistischen Vernunft, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1995b.

Thorsten Bonacker, Die Zweideutigkeit der Demokratie. Zur Macht- und Herrschaftsproblematik bei Jürgen Habermas und Jean-Francois Lyotard, in, Peter Imbusch (Hrsg.), Macht und Herrschaft. Sozialwissenschaftliche Konzeptionen und Theorien, Leske+Budrich, Opladen, 1998, 199-220.